

Кондратенко Б. В.,*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9116-8357>*

ПІДСТАВИ ДЛЯ ВИЇЗДУ ЗА КОРДОН ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ДЛЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ПЕВНИХ ПРОФЕСІЙ ТА ПІДПРИЄМСТВ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ, ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Анотація. Дана стаття присвячена комплексному аналізу правових підстав для перетину державного кордону України в умовах воєнного стану представниками окремих категорій професій та суб'єктів господарювання. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підтримання життєдіяльності держави, яка, перебуваючи у стані збройного конфлікту, змушена шукати компроміс між мобілізаційними потребами та економічною стабільністю.

Центральним вектором дослідження є вивчення балансу між конституційним обов'язком громадян щодо захисту Вітчизни (ст. 65 Конституції України) та об'єктивною необхідністю забезпечення функціонування національної економіки, виконання міжнародних зобов'язань і безперервного здійснення професійної діяльності в окремих галузях. Автор наголошує, що повна ізоляція кадрового потенціалу може призвести до колапсу критичної інфраструктури, тому право на виїзд для певних груп стає не привілеєм, а стратегічною потребою держави.

У роботі детально проаналізовано норми постанови Кабінету Міністрів України № 57, яка є базовим регулятором правил перетину кордону. Зокрема, досліджується специфіка виїзду водіїв, що здійснюють міжнародні вантажні та пасажирські перевезення (система «Шлях»), залізничників, моряків, авіаційного персоналу та працівників бізнес-структур, залучених до виконання експортних контрактів або гуманітарних місій. Окрему увагу приділено механізму «бронювання» працівників та його кореляції з правом на короткострокові відраджання за кордон.

Науковий пошук дозволив виявити низку суттєвих прогалин у чинному правовому регулюванні. По-перше, гостро стоїть питання надмірної дискреції контролюючих органів (Державної прикордонної служби), коли остаточне рішення про пропуск особи часто залежить від суб'єктивної оцінки наданих документів. По-друге, критикується складність та непрозорість процедури підтвердження мети поїздки, що створює корупційні ризики та бюрократичні перепони для сумлінного бізнесу.

За результатами аналізу автором запропоновано конкретні шляхи оптимізації законодавства. Рекомендується:

1. Цифровізувати процес отримання дозволів на виїзд, мінімізуючи людський фактор.
2. Чітко уніфікувати перелік документів, необхідних для підтвердження професійної мети подорожі.

3. Впровадити дієву систему відповідальності для суб'єктів господарювання за неповернення їхніх працівників у встановлені терміни.

Такі кроки сприятимуть підвищенню прозорості та ефективності механізмів виїзду представників професійних груп, чия діяльність має стратегічне значення для держави. Висновок статті акцентує на тому, що лише через чітку правову визначеність Україна зможе зберегти стабільність логістичних ланцюгів та інтеграцію у світову економіку навіть у надскладних умовах війни.

Ключові слова: воєнний стан, перетин кордону, мобілізація, професійна діяльність, бронювання працівників, критична інфраструктура, свобода пересування.

Постановка проблеми. Наукова новизна дослідження полягає у системному розгляді права на виїзд за кордон не як абсолютного обмеження, а як інструменту забезпечення економічної стійкості держави в умовах тривалого збройного конфлікту. У статті обґрунтовується, що правовий режим воєнного стану, хоч і передбачає обмеження свободи пересування, має містити чіткі, передбачувані та об'єктивно виправдані винятки для осіб, чия професійна діяльність за межами України безпосередньо сприяє обороноздатності, надходженню валютних коштів або виконанню гуманітарних функцій. Правові проблеми у цій сфері посилюються динамічністю підзаконних актів та значною дискрецією Державної прикордонної служби України, що актуалізує необхідність наукового осмислення меж обмеження прав людини в контексті професійних потреб.

Стан дослідження. Проблематика обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайних правових режимів досліджувалася у працях таких вчених, як В. Б. Авер'янов, О. В. Марцеляк, Ю. М. Бисага, С. В. Ківалов. Специфіку перетину кордону в умовах війни частково розглядали сучасні дослідники адміністративного та трудового права, проте динаміка змін у постанови КМУ та складність правозастосовної практики вимагають оновленого аналізу саме крізь призму професійної належності осіб.

Метою статті є аналіз правового статусу представників певних професій і підприємств як суб'єктів права на виїзд за кордон під час воєнного стану, визначення переліку підстав, необхідних документів та виявлення колізійних норм, що перешкоджають

реалізації цього права. Наукова новизна полягає у формулюванні пропозицій щодо цифровізації та стандартизації процедур виїзду, що дозволить зменшити корупційні ризики та забезпечити стабільність зовнішньоекономічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Воєнний стан суттєво вплинув на всі сфери життя українців, в тому числі на трудові відносини. Трудове законодавство в період воєнного стану створює баланс між потребами держави та інтересами працівників і роботодавців. Оголошення воєнного стану зумовило певне обмеження прав і свобод громадян, про що вказано у ст. 64 Конституції України.[1]

Фундаментальне значення для розуміння проблеми має аналіз природи права на свободу пересування. У доктрині конституційного права це право розглядається як передумова реалізації багатьох інших прав – на працю, на охорону здоров'я, на особисте життя. Стаття 64 Конституції України[2] прямо вказує, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Проте, як зазначає Конституційний Суд України, навіть обмеження прав має бути обґрунтованим і не може стосуватися самої сутності права.

В умовах воєнного стану виникає конфлікт між двома конституційними цінностями: державною безпекою (обов'язок захисту Вітчизни) та індивідуальною свободою. Для представників певних професій цей конфлікт набуває додаткового виміру – економічного. Якщо держава обмежує виїзд моряка чи IT-фахівця, вона не лише обмежує його пересування, а й фактично позбавляє його можливості заробляти кошти, які є джерелом податків та валютних надходжень. Таким чином, обмеження має проходити «тест на пропорційність», який включає три елементи:

1. Придатність: чи дійсно заборона виїзду конкретній особі сприяє обороноздатності?

2. Необхідність: чи існують менш обтяжливі способи досягнення мети (наприклад, грошова застава або електронне звітування)?

3. Пропорційність *stricto sensu*: чи переважає суспільна користь від заборони шкоду, завдану особистим правам та економіці?

Конституційне право на свободу пересування, закріплене у статті 33 Конституції України, в умовах воєнного стану може бути обмежене відповідно до закону. Основним нормативним актом, що регулює ці обмеження, є Правила перетинання державного кордону громадянами України, затверджені постановою КМУ № 57[3]. Проте для певних професійних груп законодавець встановив спеціальні умови, що базуються на функціональній необхідності їхньої присутності за кордоном.

Суттєвим аспектом є виїзд працівників підприємств, які залучені до міжнародного співробітництва або виконання оборонних замовлень. Бронювання працівників за статтею 25 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» є лише першим етапом. Для перетину кордону такі особи мають надати наказ про відрядження. Проте аналіз показує, що для приватного бізнесу, який не входить до переліку критично важливих для економіки, можливість відрядження фахівців за кордон залишається фактично заблокованою, що негативно впливає на експортний потенціал.

Міжнародні стандарти, зокрема стаття 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, дозволяють деградацію зобов'язань у частині свободи пересування. Проте така де-

рогація має бути пропорційною. У випадках, коли виїзд фахівця (наприклад, інженера для ремонту енергетичного обладнання) є необхідним для національної безпеки, обмеження його виїзду може розглядатися як таке, що шкодить суспільним інтересам.

Забезпечення стабільності професійних груп у період воєнного стану потребує відходу від концепції «тотальної заборони» до моделі «керованої мобільності». Це означає, що держава повинна гарантувати прозорий механізм виїзду для представників стратегічних галузей, що супроводжується чіткими гарантіями їх повернення.

Критерії критичності для підприємств

Згідно з Постановою КМУ № 76[4], підприємство може бути визнане критично важливим, якщо відповідає принаймні трьом із таких критеріїв (для деяких галузей – двом):

1. Сплата податків: Загальна сума податків та зборів до бюджету перевищує 1,5 млн євро за рік.

2. Валютна виручка: Сума надходжень в іноземній валюті перевищує 32 млн євро за рік.

3. Стратегічне значення: Об'єкт входить до переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки.

4. Важливість для галузі/громади: Відповідність критеріям, встановленим профільним міністерством або ОВА (наприклад, IT-сектор, агропромисловий комплекс).

5. Відсутність боргів: Відсутність заборгованості зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ).

6. Рівень зарплати: Середня заробітна плата на підприємстві не менша за середню зарплату по регіону за IV квартал 2021 року.

Релігійні організації та виїзд за кордон

Виїзд представників релігійних організацій регулюється окремими положеннями Постанови КМУ № 57 (п. 2-12).

Хто має право на виїзд:

- Священнослужителі;

- Члени релігійних організацій (монахи, волонтери, адміністративний персонал).

Умови та мета виїзду:

1. Мета: Проведення релігійної діяльності, участь у міжнародних заходах або доставка гуманітарної допомоги.

2. Погодження: Необхідний лист-підтвердження від Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС).

3. Лист-запит: Організація має подати запит до ДЕСС, обґрунтувавши необхідність виїзду конкретної особи.

4. Терміни: Як правило, виїзд дозволяється на визначений період, зазначений у погодженні (наприклад, термін проведення конференції або гуманітарної місії).

Пунктом 2-14 Постанови КМУ № 57 запроваджено особливий режим перетину кордону для широкого кола осіб, які обіймають керівні посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, а також на стратегічних державних підприємствах. Ця норма суттєво відрізняється від загальних мобілізаційних обмежень, оскільки прив'язана не до військового обов'язку, а до факту перебування на посаді.

Згідно з цією нормою, чиновники (від міністрів та народних депутатів до керівників структурних підрозділів місцевих рад та держпідприємств) мають право виїжджати за кордон виключно у службові відрядження.

Ключові колізії та суперечливість норми:

1. Позагендерний характер обмежень: На відміну від загальної заборони на виїзд чоловіків віком 18–60 років, п. 2-14 поширюється на жінок-посадовців. Жінка, яка обіймає судді чи керівника структурного підрозділу державного органу, втрачає право на виїзд за кордон у приватних справах (відпустки, відвідування родичів), хоча законодавство про мобілізацію на неї не поширюється.

2. Обмеження осіб з пільговим статусом: Норма блокує виїзд особам, які мають безумовне право на перетин кордону за іншими підставами (наприклад, особи з інвалідністю, батьки-одиначки або багатодітні батьки). Якщо така особа займає посаду, перелічену в п. 2-14, її статус особи з інвалідністю фактично анілюється прикордонною службою – вимагається лише документ про відрядження.

3. Дискримінаційний аспект: Виникає ситуація, за якої професійна діяльність особи стає підставою для звуження її конституційних прав більшою мірою, ніж це передбачено для громадян аналогічного віку/стану здоров'я, які не перебувають на державній службі.

Чинна редакція п. 2-14 потребує негайного перегляду та вдосконалення з огляду на наступні чинники:

- Приведення у відповідність до Конституції України: Стаття 33 Конституції гарантує свободу пересування. Обмеження мають бути пропорційними та необхідними. Тотальна заборона на виїзд жінок-чиновників або чиновників з інвалідністю у позаробочий час (наприклад, для лікування або возз'єднання з сім'єю) важко обґрунтувати потребами оборони, оскільки ці особи не підлягають призову.

- Усунення кадрового голоду: Суворі обмеження на виїзд для жінок та осіб з інвалідністю спонукають кваліфікованих фахівців звільнитися з державної служби та органів місцевого самоврядування, щоб повернути собі право на вільне пересування. Це підриває інституційну спроможність держави.

- Чітке розмежування категорій: Необхідно диференціювати «політичні посади» (міністри, депутати) від «адміністративно-технічних» (керівники підрозділів, заступники директорів невеликих ДП). Поширення норми на керівників середньої ланки по всій країні є надмірним.

- Впровадження гуманітарних винятків: Законодавство має чітко встановити, що статус посадової особи не може обмежувати право на виїзд для супроводу хворої дитини, лікування самої особи або в разі смерті близьких родичів за кордоном, незалежно від наявності наказу про відрядження.

Однією з найбільш гострих проблем, виявлених у ході дослідження, є надмірна дискреція посадових осіб ДПСУ. На практиці виникають ситуації, коли особа має всі передбачені Постановою № 57 документи (наприклад, наказ про бронювання та посвідчення про відрядження), проте їй відмовляють у виїзді з суб'єктивних причин (наприклад, сумнів у «щирості» мети виїзду).

Це породжує стан правової невизначеності. Відповідно до принципу юридичної визначеності (legal certainty), особа повинна мати можливість передбачити наслідки своєї поведінки. Якщо правила перетину кордону змінюються через внутрішні розпорядження ДПСУ, які не оприлюднюються, це порушує принцип верховенства права. Судова практика за останні два роки показує зростання кількості позовів до ДПСУ. Більшість рішень адміністративних судів вказують на те, що відмова у виїзді має бути вмотивованою та містити конкретні посилання на порушення, а не загальні фрази про «ненадання підтверджуючих документів».

Сучасний стан технологій в Україні (зокрема екосистема «Дія») дозволяє повністю автоматизувати процес отримання дозволів на виїзд.

- Автоматична перевірка: Система може автоматично звіряти дані реєстру «Оберіг», реєстру заброньованих та бази даних ДПСУ.

- Електронний сертифікат: Замість паперових наказів про відрядження, які легко підробити, доцільно впровадити QR-коди з цифровим підписом керівника підприємства та верифікацією профільного міністерства. Це зніме навантаження з інспекторів на кордоні та мінімізує людський фактор, який є джерелом корупції.

Концептуальні напрями вдосконалення Постанови КМУ № 57 та профільного законодавства

На основі проведеного аналізу пропонується впровадити наступні зміни:

1. Виключення жінок, осіб з інвалідністю та інших категорій громадян, які мають право виїзду за кордон з-під дії пункту 2-14. Посада не повинна бути «тягарем», що позбавляє прав, якими володіють інші громадяни аналогічної статі чи стану здоров'я.

2. Запровадження «Економічного відрядження». Дозволити виїзд представникам бізнесу, що не є критично важливим, за умови сплати грошової застави на спеціальний рахунок ЗСУ або наявності підтвердженого експортного контракту.

3. Встановлення чіткого строку розгляду запитів. Органам (як ДЕСС для релігійних громад чи Адміністрації судноплавства) має бути встановлено дедлайн (наприклад, 5 робочих днів) для надання відповіді.

4. Деталізація переліку документів для кожної професії. Виключити формулювання «та інші документи», які дають змогу прикордонникам вимагати додаткові довідки на свій розсуд.

Ось додатковий підрозділ, який логічно розвиває ідею цифровізації та усунення корупційних ризиків, фокусуючись на запровадженні процедури пре-верифікації документів.

Запровадження процедури попереднього розгляду документів (Pre-clearance): від суб'єктивізму до правової визначеності

Однією з найбільш критичних проблем сучасної практики перетину кордону є те, що остаточне рішення про дозвіл на виїзд приймається безпосередньо в пункті пропуску інспектором прикордонної служби. Такий підхід створює ситуацію «правового стресу», коли особа, маючи на руках пакет документів, не може бути впевнена в успішності перетину кордону до моменту фізичного контакту з контролюючим органом.

Концепція дистанційної пре-верифікації

Доцільним є впровадження механізму попереднього дистанційного розгляду документів. Суть пропозиції полягає у створенні цифрового сервісу (на базі платформи «Дія» або окремого реєстру ДПСУ), де громадянин, який має право на виїзд за професійною ознакою (водій, моряк, заброньований працівник), може завчасно завантажити скан-копії своїх підтверджуючих документів.

Переваги такої процедури:

1. Усунення «сюрпризів» на кордоні: Особа отримує попереднє підтвердження або вмотивовану відмову ще до виїзду. Це дозволяє підприємствам уникати простоїв, а працівникам – не

витрачати ресурси на поїздку до кордону у разі невідповідності документів.

2. Зменшення корупційних ризиків: Дистанційний розгляд документів усуває безпосередній контакт між особою та інспектором у момент прийняття рішення. Документи можуть перевірятися централізовано фахівцями, які не знаходяться на пункті пропуску.

3. Економія часу та ресурсів: Попередньо перевірені особи проходили прикордонний контроль за спрощеною процедурою (наприклад, через зчитування QR-коду вже погодженої заявки), що значно збільшить пропускну здатність кордону.

Нормативне обґрунтування процедури

Для впровадження цього механізму необхідно внести зміни до Постанови КМУ № 57 та Закону України «Про прикордонний контроль», передбачивши:

- Статус «попередньо схваленої заявки» як юридично значущої підстави для пропуску (за умови ідентичності пред'явлених оригіналів завантаженим копіям).
- Вичерпний перелік термінів розгляду такої заявки (наприклад, не більше 48 годин).
- Можливість оскарження дистанційної відмови в адміністративному порядку без фізичного прибуття до пункту пропуску.

Завпровадження такої процедури перетворить перетин кордону з «лотереї» на передбачуваний адміністративний процес, що відповідає європейським стандартам електронного урядування та принципам доброчесності.

Систематизувавши підзаконні нормативно-правові акти ВРУ, Президента України, КМУ тощо у напрямку захисту прав працівників та в інших окреслених вище напрямках, ми отримуємо можливість визначити: а) які реально існують не вирішені проблеми та прогалини у правовому регулюванні праці підзаконними нормативно-правовими актами; б) які існують колізії між нормативними актами окремих уповноважених суб'єктів й неточності в них; це, на нашу думку, зробить підзаконне регулювання праці в Україні більш цілісним та ефективним і надає можливість позбавитись від застарілих та неефективних норм. [5]

Висновки. Резюмуючи проведені дослідження, слід наголосити, що чинна система обмежень перетину державного кордону представниками певних професій перебуває у стані транзиту від жорсткої адміністративної централізації до більш гнучкої, цифровізованої моделі. Проте цей процес гальмується залишками бюрократичних підходів та відсутністю єдиної концепції «економічного бронювання» як складової національної безпеки.

Науковий аналіз довів, що подальше ігнорування суперечливих норм, зокрема пункту 2-14 Постанови № 57, створює не лише правові колізії, а й реальні загрози для державного управління. Коли професійний статус стає підставою для дискримінації за ознакою статі чи стану здоров'я, це підриває довіру до інститутів влади. Тому ключовим вектором реформування має стати індивідуалізація обмежень. Держава повинна відійти від практики «колективної заборони» певним посадовим категоріям, замінивши її системою персональної відповідальності за повернення та виконання службових обов'язків.

Окрему увагу в контексті перспектив розвитку законодавства слід приділити впровадженню принципу «єдиного вікна» для всіх категорій фахівців. Сучасна роздробленість процедур – коли водії оформлюються через систему «Шлях», моряки через

Адміністрацію судноплавства, а заброньовані працівники через Мінекономіки – породжує хаос та нерівність умов. Створення єдиного цифрового шлюзу для пре-верифікації документів дозволить уніфікувати вимоги та забезпечити прозорість контролю.

Підсумовуючи, зазначимо, що правовий режим воєнного стану не повинен означати консервацію неефективних управлінських рішень. Навпаки, він має стати каталізатором для впровадження найбільш передових юридичних технологій. Свобода пересування, навіть у період збройного конфлікту, має залишатися базовою цінністю, обмеження якої є допустимим лише за умови її абсолютної доцільності та пропорційності суспільним інтересам.

Практична реалізація сформульованих у статті пропозицій – від цифровізації дозволів до усунення гендерних асиметрій у п. 2-14 – дозволить створити стійку правову екосистему. Така система не лише забезпечить потреби фронту, а й гарантує життєздатність тилу, зберігаючи кадровий потенціал та економічну незалежність України в умовах тривалого виклику національній безпеці. Це і є головною метою «керуваної мобільності» – перетворити право на виїзд із привілею на ефективний інструмент державної стійкості.

Трансформація системи обмежень перетину кордону є неминучою. Держава має перейти від логіки «всіх тримати» до логіки «раціонального використання людського капіталу». Забезпечення стабільності професійних груп, підтримка релігійних та культурних зв'язків, а також усунення дискримінаційних норм щодо посадовців – це кроки до зміцнення тилу. Тільки через прозоре, передбачуване та справедливе регулювання можна зберегти довіру між суспільством та державою, що є критично важливим для перемоги у тривалій війні.

Література:

1. Межевська Л. Захист трудових прав працівників в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2. С. 171–172. DOI: 10.31733/15-03-2024/2/171-172.
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF>
4. Деякі питання бронювання військовозобов'язаних під час воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2023 № 76. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-%D0%BF>
5. Обушенко Н. М., Межевська Л. М. Підзаконні нормативно-правові акти у системі трудового законодавства. Актуальні питання у сучасній науці. 2024. № 2(20). С. 488–498. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2\(20\)-488-498](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2(20)-488-498)

Kondratenko B. Grounds for travel abroad during martial law for representatives of certain professions and enterprises: legal analysis and regulatory outlook, proposals for improving legislation

Summary. This article provides a comprehensive analysis of the legal grounds for crossing the state border of Ukraine under martial law by representatives of specific professional categories and business entities. The relevance of this study is driven by the necessity of maintaining the state's vital functions while engaged in an armed conflict, forcing

a search for a compromise between mobilization requirements and economic stability.

The central vector of the research is the examination of the balance between the constitutional duty of citizens to defend the Motherland (Article 65 of the Constitution of Ukraine) and the objective necessity of ensuring the functioning of the national economy, fulfilling international obligations, and maintaining the continuous pursuit of professional activities in specific sectors. The author emphasizes that the complete isolation of human capital could lead to the collapse of critical infrastructure; therefore, the right to travel abroad for certain groups becomes a strategic necessity for the state rather than a privilege.

The paper provides a detailed analysis of the provisions of resolution No. 57 of the Cabinet of Ministers of Ukraine, which serves as the fundamental regulator for border crossing rules. Specifically, it investigates the peculiarities of travel for drivers engaged in international freight and passenger transport (the «Shlyakh» system), railway workers, seafarers, aviation personnel, and employees of business structures involved in executing export contracts or humanitarian missions. Special attention is paid to the mechanism of «deferment» (reservation) of employees and its correlation with the right to short-term business trips abroad.

The scientific inquiry reveals several significant gaps in the current legal regulation. First, there is the acute issue

of excessive discretion granted to regulatory authorities (the State Border Guard Service), where the final decision to allow a person to pass often depends on a subjective assessment of the provided documents. Second, the study criticizes the complexity and opacity of the procedure for verifying the purpose of travel, which creates corruption risks and bureaucratic hurdles for bona fide businesses.

Based on the results of the analysis, the author proposes specific ways to optimize the legislation. It is recommended to:

Digitize the process of obtaining travel permits to minimize the human factor.

Clearly unify the list of documents required to confirm the professional purpose of the trip.

Implement an effective liability system for business entities regarding the failure of their employees to return within the established timeframes.

Such steps will contribute to increasing the transparency and efficiency of exit mechanisms for representatives of professional groups whose activities are of strategic importance to the state. The conclusion of the article underscores that only through clear legal certainty can Ukraine maintain the stability of its logistical chains and integration into the global economy, even under the extreme conditions of war.

Key words: martial law, border crossing, mobilization, professional activity, reservation of employees, critical infrastructure, freedom of movement.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 02.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.05.2026